

**Gheorghe Șincai în contextul vieții sociale, naționale și culturale
din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea
și începutul secolului al XIX-lea**

*Prof. univ. dr. MIRCEA REGNEALĂ
Biblioteca Centrală Universitară, București*

Comunicarea de față s-ar fi putut la fel de bine intitula „Gheorghe Șincai și epoca sa.” Având o anumită experiență în ale scrisului, pot afirma cu certitudine că nimeni nu poate judeca cu obiectivitate o personalitate ruptă de contextul social-politic sau cultural în care și-a desfășurat activitatea și cu atât mai mult acest lucru s-ar putea face în cazul lui Gheorghe Șincai.

Ca să scriu aceste pagini și să-mi justific prezența la simpozionul prietenului meu, domnul Poptămaș, am parcurs mai multe lucrări – vechi și noi – dedicate marelui învățat umanist. În final, iată aceste pagini de reflecție mai mult decât de analiză istorică riguroasă.

Istoricii afirmă că Gheorghe Șincai este exponentul strălucit al burgheziei românești din Transilvania din cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sub latura sa națională. Este perioada în care conștiința de clasă și cea națională izbucnesc brusc, la categoriile sociale formate din negustori, meseriași, funcționari, preoți și învățători care dobândesc o putere economică suficientă spre a le da sentimentul demnității și mândriei. Această nouă clasă socială care invidia privilegiile nobilimii aspira spre libertate și noi poziții sociale.

Cum acest lucru nu era posibil prin mijloace licite – limitate de dogmele feudale osificate, burghezia și-a început lupta pe alte căi care puteau atrage o bună parte din populația românească din Transilvania. Poziția umilitoare a românilor din Transilvania, de națiune tolerată, o dezavantaja net și îi interzice, pur și simplu, orice posibilitate de ascensiune spre dregătoriile politice. Aspirațiile burgheziei românești din acea vreme sunt de altfel admirabil sintetizate în *Supplex libellus Valachorum*, document de o mare luciditate politică, echilibrat și măsurat - o nouă dovadă, dacă mai era nevoie, a spiritului înțelept și a atitudinii diplomatice a poporului român. Acest memoriu se întemeia pe principiul determinării stricte a drepturilor politice, pe ideile egalității în drepturi a națiunilor, pe cerința reprezentării lor proporționale în viața politică.

Se cunoaște ostilitatea cu care acest document a fost primit și sunt cunoscute consecințele sale. În aceste condiții, intelectualii vremii s-au orientat spre o altă cale de luptă, culturală, ca fiind mijlocul cel mai sigur pentru ridicarea oamenilor simpli, care să sporească gruparea mișcării de reînnoire națională. Așa se explică numeroasele misiuni de răspândire a culturii și științei de carte în masă, dezvoltarea învățământului în limba română, creșterea numărului lucrărilor de istorie, lingvistică, ca suport teoretic al drepturilor națiunii.

Această mișcare culturală largă, de o intensitate deosebită este cunoscută în istoria Transilvaniei sub numele de Școala Ardeleană, de fapt, materializarea transilvană a iluminismului.

Gheorghe Șincai este unul din reprezentanții de frunte ai acestei mișcări ideologice. Prestația lui Șincai în cadrul acestei mișcări este deosebit de importantă, este aceea a unei personalități situate pe o poziție ideologică fermă, un om cu un vast orizont cultural și științific, sincronizat cu cultura europeană a timpului. Spiritul său s-a format în contact cu spiritele cele mai progresiste ale vremii, un spirit călit în lupta cu viața, de o verticalitate surprinzătoare. Biografia sa, atât cât izvoarele scrise și orale au ajutat, a fost cercetată de numeroșii exegeți. Știm momentele dramatice prin care a trecut, în lupta națională și morală pe care și-a asumat-o și care îl așează cu cinste în panteonul eroilor neamului.

Nu știm însă dacă cineva a făcut un studiu antropologic asupra lui Gheorghe Șincai prin analiza neamului de oameni din care el provenea. Probabil că nu. Nu-l voi face nici eu. Îmi declin orice competență în această direcție. Ceea ce voi spune sunt doar câteva observații generale în acest sens.

Familia sa, în ascendență paternă, era originară din Șinca Veche, comună din ținutul Făgărașului. Oamenii din această parte a țării – zonă pe care întâmplător o cunosc, fiind și eu născut în Țara Făgărașului – au fost oameni liberi, drept venit ca urmare a datoriei de a apăra granița imperială. Locuitorii din așa-numită Țară a Oltului, oltenii, cum li se spune în regiune, sunt renumiți pentru hărnicia și dârzenia lor. (Personal am aflat târziu, în anii de liceu, că ar exista și alți olteni). Ei sunt alt fel de oameni decât cei de peste Olt, din Ardeal. Aceștia sunt mai molcomi, mai așezați, mai înceți, deși doar Oltul îi separă. Făcând o statistică simplă, se constată cu surprindere câți mari oameni de știință și cultură sunt originari din Țara Oltului, mai exact din ținutul cuprins între Olt și munte, dincolo de Brașov și până aproape de Sibiu. Oare este aceasta o simplă întâmplare? Cine știe?

Șincai are, așadar, în sânge simțul libertății, al adevărului și al mândriei de om independent. Nu trebuie uitată însă și o anumită demnitate nobiliară pe care Șincai, în contextul de atunci, nu uita să o evoce ori de câte ori situația o permitea.

Mai târziu blazonul de noblețe a fost dat și de școlile prin care el a umblat, puternic motiv de mândrie, mai ales în situația grea în care ajunsese, fără avere și fără slujbă. Într-adevăr, școlile pe care le-a făcut Șincai nu au fost puține la număr: Colegiul Reformat din Târgu Mureș, Colegiul Iezuit din Cluj unde sunt puse bazele formației sale umaniste, Bistrița, unde studiază limba germană, Colegiul de Propaganda Fide din Roma, loc în care personalitatea sa se desăvârșește după parcurgerea succesivă a claselor de humanioare, retorică, poetică, apoi a studiilor de filosofie și teologie. Ardenta sa pasiune pentru studiul istoriei și-a găsit împlinire în bogăția documentară a bibliotecilor Romei.

Demn de reținut, pentru unii dintre noi care suntem bibliotecari, este faptul că în perioada studiilor la Colegiul de Propaganda Fide, grație încrederii acordate de cardinalul Ștefan Borgia, Gheorghe Șincai devine bibliotecarul colegiului, loc în care pasiunea sa pentru cercetarea izvoarelor în legătură cu istoria și viața românilor și-a găsit împlinire. Asemeni lui Saint-Beuve, un secol mai târziu, care, grație perioadei de bibliotecar la Biblioteca Arsenalului, a devenit celebru și Gheorghe Șincai la biblioteca colegiului s-a format ca istoric imbatabil, însușindu-și o metodă de lucru riguros științifică pentru acele vremuri – cercetarea directă a documentului original, a manuscrisului pe care îl adnota.

Iată ce mărturisește în *Elegia*, nota 10, în acest sens „*Am notat mai ales acele lucruri din codicele manuscrise care-mi ajută la pregătirea Istoriei dacoromane sau Valahice, căreia atunci i-am pus temelii foarte solide.*”

Adevărul e că nimeni până atunci nu a studiat cu atâta frenezie izvoarele europene ale istoriei noastre și, bazat pe ele, să refacă pentru istoriografia românească timpul pierdut datorită unei dezvoltări lente, îngreunată de condițiile social-istorice specifice. Șincai face pentru Transilvania cu un secol mai devreme ceea ce a făcut pentru celelalte țări române Academia Română. De pe atunci se pare că Șincai era angajat unei cauze politice și naționale căreia i-a dedicat întreaga viață. În spiritul luptei pentru drepturile românilor, latinitatea și continuitatea poporului român erau poate argumentele cele mai savante. Fără îndoială, putem recunoaște aici una din formele prime de manifestare a ideilor iluministe în gândirea lui Șincai.

Întors în țară, mândru de cultura sa, dornic probabil să se afirme între ai săi, să arate ce poate face pentru neamul său, Șincai și-a pus întreaga sa competență de muncă în organizarea învățământului românesc din Transilvania.

Pentru a putea înțelege activitatea și meritele lui Șincai în progresul învățământului din Transilvania ar fi poate necesar să facem, pe scurt, o trecere în revistă a situației de până atunci. Cine putea învăța copiii dacă nu dascălul și preotul din sat – dar nici aceștia nu știau toți să scrie. În orice caz, existența

unei asemenea instituții depindea direct de legăturile cu biserica, al cărei rol în păstrarea unității de neam este în afara oricărei discuții.

Blajul a avut o importanță deosebită în dezvoltarea învățământului transilvan.

Școala normală, înființată aici în 1779 și organizată conform ideilor iozefiniste, urmărea pregătirea de dascăli de biserică, care să fie în stare să-i învețe pe elevi cititul și scrisul. Deși politica iozefinistă era pentru promovarea elementului laic în viața publică, cu deosebire în învățământ, Șincai, date fiind condițiile din Transilvania, în acel moment istoric a trebuit să se sprijine pe biserică – deși n-a dorit-o – numai așa putând face ceva pentru învățământul în limba română.

Cum putea înfrunta altfel reacțiunea transilvană, pe ascuns în timpul împăratului reformator, și deschis după moartea acestuia, după apariția lui *Revocatio ordinationum*. Iată unul din aparentele paradoxuri ale lui Șincai: pe de o parte renunță la straiile monahale, conform politicii reformatoare a împăratului anticatolic și conform convingerilor sale, credem, iar pe de altă parte, numai prin biserică putea să-și ducă la bun sfârșit misiunea de organizator al învățământului național. Putea el oare fără sprijinul clerului greco-catolic să asigure funcționarea celor 300 de școli românești create de el în cei 12 ani cât s-a aflat la conducerea școlilor normale unite din Transilvania? Iată un aspect pe care nu-mi amintesc să-l fi găsit undeva limpezit.

Un alt aspect pe care istoricii încearcă să-l evite privește umilirea sa în fața vindicativului episcop Bob.

Scrisori în care găsim formulări de tipul „*Mă rog cu umilință de Măria-voastră să binevoiți a-mi ierta greșelile și păcatele și reprimindu-mă în grația sa părintească ...*” (19 oct. 1794) sau „*Cu mare umilință mă rog de Măria-ta să binevoiască a se îndura de mine ca părinte sufletesc și a vă gândi că suntem oameni și putem greși*” (29 iunie 1795) sunt trecute cu vederea de mulți admiratori ai lui Șincai. Dar există oare oameni formați numai din lumină? Doar în literatura copilăriei găsim asemenea personaje. E ușor să condamni pe cineva, dar încearcă să te așezi în locul lui. În vremea pe care o trăim, nu puține sunt vocile care condamnă compromisurile marilor oameni de cultură români cu comunismul. Și aceste critici vin îndeosebi fie de la cei din afara țării, fie cei care au stat ascunși în unghere nevăzute de nimeni.

E foarte greu să supraviețuiești încolțit din toate părțile, poate dor dacă ai suficientă nebunie, ceea ce nu e cazul cu cei mai mulți dintre noi.

Câtă nebunie și câtă dăruire autentică în folosul oamenilor a avut Șincai? În orice caz, după 1800, sensul transformărilor sale sufletești pare să meargă în direcția eliminării violenței în judecarea dușmanilor săi.

Scopul unic al vieții sale este acum slujirea istoriei poporului român devenind apostolul său umil. Noua mască a învățatului a fișa acum smerenie și umilință, aproape fără alegere. Ne întrebăm: noua ipostază cât conține realism și cât donquijotism? Iată asertiunea finală a unui filolog târșit prin lumea ficțiunii...

BIBLIOGRAFIE

❖ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*. București: Sport-Turism, 1983.

❖ Radu Jacob, *Doi luceferi rătăcitori: contribuțiuni la viața și oprele lui Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain*. București: Cultura Națională, 1924.

❖ Dionis Popa, *Gheorghe Șincai*. Blaj, 1944.

❖ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*. București: Editura Minerva, 1994.

Gheorghe Șincai in the Context of National, Social and Cultural Life from Transylvania in the Second Half of the 18th Century and the Beginning of the 19th Century

Abstract

Gheorghe Șincai is a prominent representant of Transylvanian ideological movement known as Școala Ardeleană. His role in this movement was very important, because Șincai proved himself to be a very educated man and a very open-minded person.

His intelligence made him appreciate and take advantages of all the chances life gave to him: as a student, he learned a lot about history, culture and civilisation; as a librarian, he learned how to work with documents and how to turn them to the best accounts. In this way, he succeeded in writing his masterpiece – *Hronica românilor...* In fact, Gheorghe Șincai made for Transylvanian culture what the Romanian Academy made for Romanian Countries; as a general manager of Romanian schools from Transylvania, he had the power and spiritual duty to lay the foundation of more than 300 Romanian schools.

Through his entire life, activity and writings, Șincai remains a man of his age, some kind of a reference point for Romanian culture.